

Tadeusz Maszczyński, Bohdan Ryszewski

Zbiór archiwaliów w Muzeum Świętokrzyskim w Kielcach

Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego 2, 375-378

1964

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TADEUSZ MASZCZYŃSKI, BOHDAN RYSZEWSKI

ZBIÓR ARCHIWALIÓW W MUZEUM ŚWIĘTOKRZYSKIM W KIELCACH

W zbiorach Muzeum Świętokrzyskiego w Kielcach znajduje się niewielki zbiór archiwaliów, które zawędrowały tu rozmaitymi drogami. Część ich pochodzi z darów, część z zakupów. W ten sposób powstał zbiór o przypadkowej proveniencji i bardzo różnej zawartości. Materiały bardzo nieraz interesujące dla badacza dziejów Kielecczyny sąsiadują z mało wartościowymi.

Duża różnorodność i przypadkowość zbioru stwarza konieczność opublikowania choćby krótkiej informacji o zawartych w nim materiałach, przedstawiających większą wartość naukową.

Na pierwszym miejscu we wspomnianym zbiorze wymienić należy kilkanaście dokumentów miejskich i cechowych pochodzących z lat 1428—1786, a dotyczących Kielecczyny. Wobec zniszczenia w czasie ostatniej wojny dużej liczby podobnych dokumentów ze zbiorów warszawskich nawet ten skromny zbiór zasługuje na uwagę¹.

Trzy z zachowanych dokumentów dotyczą miasta Bodzentyna, stanowiącego własność biskupów krakowskich. Mamy tu dokument biskupa Jana Kornarskiego z marca 1506 roku, nadający statut cechowi tkackiemu w Bodzentynie, dokument biskupa Jakuba Zadzika z 10 lutego 1642 roku, zawierający potwierdzenie poprzedniego dokumentu i nowe postanowienia, wreszcie dokument biskupa Piotra Myszkowskiego, wydany dla cechu krawieckiego 25 września 1601 roku.

Miasto Busko posiada dwa dokumenty z przywilejami dla miasta: jeden wystawiony przez Stefana Batorego z datą 1583 r., drugi przez Jana Kazimierza w 1661 r., oba poważnie zniszczone i mało czytelne.

Zachował się pojedynczy dokument wydany dla Chęcina — jest nim przywilej Jana III, datowany 21 sierpnia 1668 r., nadający Żydom prawo budowania domów oraz zajmowania się rzemiosłem i handlem w Chęcinach.

Podobną treść ma dokument Stanisława Augusta, zawierający potwierdzenie przywilejów, wydanych dla Żydów miasta Lelowa w 1612 roku i następnie potwierdzonych przez wszystkich kolejnych królów polskich. Do tego samego miasta odnosi się dokument Władysława IV z r. 1638 dla cechu szewskiego, przyznający szewcom miasta Lelowa wyłączne prawo handlowania wyrobami szewskimi na targach i jarmarkach lelowskich.

Trzy przywileje: Władysława Jagiełły z 1428 roku, Stefana Batorego z 1583 r. i Władysława IV z r. 1633 odnoszą się do miasta Pińczowa. Wszystkie te dokumenty pochodzą zapewne z tzw. Archiwum Ordynacji Myszkowskiej, przechowywanego obecnie w Woj. Archiwum Państwowym w Kielcach².

Miasto Stopnica posiada jeden dokument, wystawiony przez Henryka Walezego 5 czerwca 1574 r., zawierający potwierdzenie nadania temu miastu prawa średzkiego przez Kazimierza Wielkiego w Wiślicy 26 kwietnia 1362 roku. Również jeden dokument zachował się dla Szydłowa. Pochodzi on z r. 1593 i dotyczy cechu garncarskiego. Wreszcie ostatni dokument z 3 lutego 1786 roku, wydany przez Stanisława Augusta, potwierdza artykuły „dobrego porządku” dla cechu krawieckiego miasta Wolbromia.

Z materiałów do dziejów miast, poza wymienionymi wyżej dokumentami, zachowała się jedna księga miejska Kielc z lat 1789—1791. Zawiera ona

wpisy spraw, leżących w kompetencji zarówno urzędu wójtowskiego jak i burmistrzowskiego, ponieważ oba urzędy posiadały wspólnego pisarza, który prowadził dla nich tylko jedną księgę. W zachowanej księdze przeważają wpisy spraw niespornych, wyroki sądu miejskiego, niekiedy protokoły posiedzeń obu władz miejskich — urzędu radzieckiego i ławniczego. Na końcu księgi wpisana jest tabela hiberny miasta Kielc z 11 listopada 1803 r.

Drugą grupę w zbiorze stanowi osiemnaście dokumentów rodzin Myszkowskich i Wielopolskich z lat 1373—1682. Pochodzą one z wspomnianego zespołu akt Archiwum Ordynacji Myszkowskiej. Przeważają wśród nich dokumenty w sprawie kupna-sprzedaży i rozgraniczeń dóbr Myszkowskich i Wielopolskich³.

Tego samego okresu dziejów dotyczy kilka rozmaitej proveniencji akt i dokumentów, z których wymienimy tylko dwa:

1. Potwierdzenie wpłaty wniesionej do skarbu koronnego przez administratorów żup krakowskich, wydane przez podskarbiego Jana Firleja 7 lipca 1593 roku.

2. Pismo podskarbiego Bogusława Leszczyńskiego z dnia 16 marca 1658 roku, polecające wypłacić chorągwi kozackiej rotmistrza Fr. Dziewanowskiego sześć tysięcy złotych na rachunek żołdu.

Następna wyodrębniona przez nas grupa materiałów dotyczy okresu sejmu czteroletniego i insurekcji kościuszkowskiej. Zwraca tu szczególną uwagę zbiór osiemnastu listów anonimowego autora, skierowanych do nieznanego adresata, pisanych w Warszawie w okresie od 15 lipca do 30 grudnia 1789 roku. Wszystkie listy dość szczegółowo charakteryzują sytuację i atmosferę polityczną sejmu i samej Warszawy w okresie obrad sejmowych, relacjonują też w sposób interesujący przebieg obrad, rozmowy i układy polityczne z państwami obcymi. Osobno wymienić należy dwie mowy Kacpra Walewskiego, posła na sejm czteroletni i szambelana królewskiego, wygłoszone na sejmiku w Proszowicach w 1790 roku.

Z okresu insurekcji kościuszkowskiej zachowały się dwa patenty oficerskie z podpisami Tadeusza Kościuszki, a także rozkaz Kościuszki z 20 maja 1794 r., wydany chorążemu milicji powiatu checińskiego, aby uzbroił mieszkańców Kielc i czuwał nad bezpieczeństwem miasta.

Zaledwie kilka akt i dokumentów dotyczy okresu Księstwa Warszawskiego, m. in. dwie nominacje oficerskie z podpisami ministra wojny ks. Józefa Poniatowskiego, patenty na odznaczenia wojskowe polskie i francuskie i dwa wypisy z protokołów Sekretariatu Stanu z 1810 i 1811 roku w sprawach podatkowych.

W osobną grupę wydzielić należy papiery pozostałe po Antonim Walewskim, prezesie Komisji Województwa Krakowskiego, później gubernatorze kieleckim. Interesujący jest tutaj rozkaz generała J. H. Dąbrowskiego, wydany w Poznaniu 22 października 1806 roku Antoniemu Walewskiemu, aby prowadził pobór do wojska polskiego oficerów i młodzieży w Sieradzkim, Rawskim i „na całym pobrzeżu Pilicy”. W skromnie reprezentowanej korespondencji Antoniego Walewskiego z późniejszych lat znajdujemy list Piotra Steinkellera z 1842 r. w sprawie powierzenia mu budowy szosy z Jędrzejowa do granicy pruskiej oraz grzecznościowy list Stanisława Staszica z 1824 roku.

Do najciekawszych materiałów należy księga zatytułowana *Opis geograficzno-historyczny i statystyczno-techniczny Zakładów Rządowo-Górnicznych w Oddziale Białogon*. Jest to rodzaj kroniki Zakładów Mechanicznych w Biało-

gonie. Zaczęto ją pisać w r. 1842, obejmuje jednak także czasy wcześniejsze od momentu założenia zakładów. Ostatnie informacje dotyczą 1898 roku. Kronika zawiera opis zakładów oraz dane, dotyczące procesu i rozmiarów produkcji.

Interesującą pozycję w zbiorze stanowią listy Michała Czajkowskiego (Sadyka-Paszy) i jego żony, Ludwiki ze Śniadeckich, skierowane przeważnie do Henryka Groplera — polskiego przemysłowca mieszkającego w Stambule i zaangażowanego — jak wynika z korespondencji — w sprawy polityczne polskiej emigracji. Listy, oprawione razem, zawierają krótką informację, napisaną prawdopodobnie przez b. kustosa muzeum — Tadeusza Włoszka. Pochodzą z lat 1849—1872. Sześć z nich wyszło spod pióra Michała Czajkowskiego, a autorem pięciu innych jest żona Sadyka. Dotyczą one spraw bardzo różnych i nie sposób je tutaj wyczerpująco omawiać. W jednym z listów z r. 1861 jest mowa m. in. o przedmiotach, pozostałych po Adamie Mickiewiczu w Stambule pod opieką żony Sadyka. Ciekawa jest treść listu z marca 1863 r., w którym Michał Czajkowski pisze o możliwościach skierowania do powstania styczniowego polskich oficerów przebywających w Turcji i wielu z nich wymienia z nazwiska.

Z materiałów, dotyczących powstania styczniowego, zachował się w muzeum zbiór kwitów i asygnacji wystawianych przez dowódców oddziałów powstańczych dla dzierżawcy dóbr Niegosławice za pobrane środki żywnościowe.

Wśród nielicznych papierów podworskich najpoważniejszą pozycję stanowią akta Radziwiłłów z Przygodzic, będące szczątkiem większego archiwum. Kilka zachowanych staropolskich sumariuszy daje wyobrażenie o zawartości i układzie akt w tym archiwum. Zastosowany był w nim układ fascykułowy z oznaczeniem fascykułów sygnaturami literowymi. Z ciekawszych materiałów można tu wymienić odpisy przywilejów erekcyjnych miasta Ostrowa z 1434 i 1442 r. i kopie paru innych dokumentów tego miasta z XVIII i XIX wieku, wykaz intraty z Ostrowa i kilkunastu wsi, wchodzących w skład dóbr przegodziekich, sporządzony w 1792 r. dla obliczenia ofiary dziesiątego grosza. Znajduje się tu także parę raportów dóbr z 1815 roku.

Jeszcze skromniejsza jest zawartość innych materiałów podworskich. Z kilku dokumentów pozostałych po rodzinie Dembińskich z Przysuchy warto wymienić koncesję na eksploatację rudy żelaznej, wydaną Henrykowi Dembińskiemu przez Zachodni Urząd Górniczy 25 czerwca 1899 roku¹.

Mniejszą wartość posiadają dokumenty Jakuba Otto, uczestnika wojen napoleońskich, oraz jego syna, Jana. Dotyczą one przebiegu służby wojskowej.

Tak w skrócie przedstawia się zbiór archiwaliów, przechowywanych w Muzeum Świętokrzyskim w Kielcach. Warto na zakończenie dodać, że niektóre z opisanych materiałów zostaną przekazane Wojewódzkiemu Archiwum Państwowemu w Kielcach.

PRZYPISY

¹ *Straty archiwów i bibliotek warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych*, t. I, Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa 1956; t. II *Archiwa porozbiorowe i najnowsze*, Warszawa 1957.

² W zbiorze archiwaliów tego zespołu zachowało się pięć dokumentów dotyczących Pińczowa.

³ Jest to część zbioru dokumentów zespołu Archiwum Ordynacji Myszkowskiej, liczącej kilkadziesiąt dyplomów.

⁴ W Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Kielcach przechowywany jest zespół akt Dembińskich z Gór i Przysuchy.

КОЛЛЕКЦИЯ АРХИВНЫХ ДОКУМЕНТОВ В СВЕНТОКЖИЖСКОМ МУЗЕЕ В КЕЛЬЦАХ

Часть коллекции, в которой находится свыше десяти городских и цеховых документов периода 1428—1786 и 18 документов относящихся к семействам Мышковских и Велёпольских, входит в состав так наз. архива майората Мышковских, хранящегося в настоящее время в Воеводском государственном архиве в Кельцах. Другую группу коллекции составляют материалы относящиеся к четырёхлетнему сейму и к восстанию Костюшки, и немало — порой интересной — переписки.

COLLECTION OF ARCHIVAL DOCUMENTS IN THE ŚWIĘTOKRZYSKI MUSEUM AT KIELCE

A part of a collection containing some municipal- and guild documents of the years 1428—1786 and 18 documents concerning the Myszkowski and Wielopolski families belong to the so called archive of the Myszkowski estate, nowadays kept in the provincial State Archive at Kielce. Another group of the collection is composed of documents pertaining to Four-Year Sejm and Kościuszko Insurrection. That group contains also a considerable number of letters among them some interesting ones, written by different persons.

WŁADYSŁAW KOSTERSKI-SPALSKI

WYNIKI AKCJI ZABEZPIECZAJĄCEJ PODWORSKIE DOBRA KULTURALNE W LATACH 1945—1946

Po wyzwoleniu, w 1945 i 1946 r. grono ludzi dobrej woli przystąpiło do ratowania ocalałych z pożogi wojennej dóbr kulturowych z opuszczonych pałaców i dworów.

Praca ta, prowadzona w niezmiernie ciężkich warunkach, przy braku środków lokomocji, ciepłej odzieży i obuwia, braku żywności — w okresie trudności powojennych — wymagała wyjątkowego poświęcenia, energii, zdrowia i częstokroć dużego tupetu w drażliwych nieraz sprawach.

Uciekające w popłochu wojska niemieckie i zamęt walk na tyłach doprowadziły do pozostawienia większości opuszczonych dworów na łaskę losu.

Toczące się szybko wypadki wymagały pośpiechu i czynnej inicjatywy.

Przebywający wówczas w Pińczowie artysta malarz, śp. Stefan Styczyński, przedwojenny ilustrator pism młodzieżowych, niemal samowolnie przystąpił do akcji zabezpieczającej.

W ciągu 42 dni lutego i marca 1945 roku — kiedy nie było jeszcze w Kielcach mowy o jakiejś zorganizowanej i uprawnionej akcji, Styczyński, w czasie